

*Анна Коваленко,
аспірант кафедри професійної освіти
та безпеки життєдіяльності,
завідувач підготовчого відділення
Чернігівського національного педагогічного
університету імені Т. Г. Шевченка*

РОЛЬ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ УЧНІВ

Професійна орієнтація в наші дні стає важливим фактором, що сприяє ефективному використанню трудових ресурсів в нашій країні. Вона покликана виконувати роль важливого засобу відтворення кваліфікованих працівників для держави. В статті проаналізована проблема актуальності та необхідності в сучасному суспільстві професійної орієнтації школярів, розглянуті особливості шкільного та юнацького віку у підготовці до свідомого вибору профілю навчання та майбутньої професії, визначені можливості професійної освіти в довготривалому процесі професійного самовизначення учнів профільної школи, виокремлені завдання та роль педагога та педагогічної підтримки професійного самовизначення учнів профільної школи.

Ключові слова: професійна орієнтація, профільна школа, професія, професійне самовизначення, учні.

Профессиональная ориентация в наши дни становится важным фактором, который способствует эффективному использованию трудовых ресурсов в нашей стране. Она призвана исполнять роль важного средства становления квалифицированных работников для государства. В статье проанализирована проблема актуальности и необходимости в современном обществе профессиональной ориентации школьников, рассмотрены особенности школьного и юношеского возраста в подготовке к сознательному выбору профиля обучения и будущей профессии, определены возможности профессионального образования в долгосрочном процессе профессионального самоопределения учеников профильной школы, выделены задания и роль педагога и педагогической поддержки профессионального самоопределения учеников профильной школы.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, профильная школа, профессия, профессиональное самоопределение, ученики.

Professional orientation nowadays becomes an important factor, that contributes to the efficient use of human resources in our country. It is designed to act as an important mean to renew skilled workers for the state. The article analyzes the problem of the relevance and necessity professional orientation of

the students in today's society, it considers the features of school and adolescent age in the preparation for conscious choice of the profile of education and future career, the article identifies the opportunities for professional education in the continuous process of professional self-determination profile, it highlights the tasks and the role of a teacher and the educational support, professional self-determination of school children.

Key words: *professional orientation, profile schools, profession, professional self-determination, students.*

Сучасне суспільство з розвитком ринкових стосунків висуває нові вимоги до освіти і професійного самовизначення учнів. У зв'язку з цим, суспільству стали необхідні люди, здатні до саморозвитку, до ухвалення нестандартних рішень, до вміння орієнтуватися в швидкозростаючому інформаційному потоці. Соціально-економічні перетворення і формування економічних стосунків, заснованих на різноманітні форм власності і видів трудової діяльності, поява конкуренції на ринку праці спричиняють зміни не лише у сфері професійної підготовки молоді, але і на етапі вибору професії.

На сьогодні в загальноосвітніх навчальних закладах учні не можуть отримати достатньо інформації про різні аспекти ринку праці. Склалася ситуація, коли не завжди забезпечується професійне самовизначення і професійна орієнтація учнів старшої школи на належному рівні, оскільки в школах немає фахівців, які відповідають за цю функцію в загальноосвітній школі.

Багатоаспектність явища професійного самовизначення зумовила інтерес до нього вчених з різних наукових галузей: філософії, психології, педагогіки, соціології, етики тощо. Це сприяло розвитку поняття в кількох напрямках: соціологічному (Р. Веерман, П. Кенкманн, Т. Мальковська, І. Мартинюк, М. Тітма), психологічному (К. Абульханова-Славська, З. Карпенко, С. Рубінштейн, Д. Фельдштейн), філософському (А. Архангельський, А. Гусейнов, А. Здравомислов) педагогічному (Г. Балл, І. Бех, М. Боришевський, І. Дубровіна, О. Мудрик, О. Киричук).

Доволі значна увага приділялася дослідженню проблеми формування професійного самовизначення школярів в історії педагогічної думки. У працях В. Журавльова, В. Сластьоніна, М. Чистякова, С. Чистякової розглядаються методологічні засади професійного самовизначення, уточнюються понятійний апарат, узагальнюються теорії, принципи, методи, форми, структура професійного самовизначення.

Питання професійної орієнтації й професійного вибору хвилювали людство з незапам'ятних часів. Ще в 1575 р. в Іспанії вийшла книга лікаря Хуана Уарте «Дослідження здатностей до наук», що принесла авторові всеєвропейську славу. Це була перша в історії психології робота, що ставить як спеціальне завдання вивчення індивідуальних відмінностей у

здатностях з метою професійного вибору. Уарте мріяв про організації професійного вибору в державному масштабі: «Для того, щоб ніхто не помилявся у виборі тієї професії, що найбільше підходить до його природному даруванню, державі варто було б виділити вповноважених людей великого розуму й знання, які відкрили б у кожного його дарування ще в ніжному віці; вони тоді змусили б його обов'язково вивчати ту область знання, що йому підходить...» [1, с. 112].

На рубежі ХХ сторіччя індустріальний прогрес, звернувши інтереси психології до виробничої діяльності, обумовив зародження професійної орієнтації. Тут піонером виступив Парсон, автор книги «Вибір професії», що організував у Бостоні (США) спеціальне бюро, де людям допомагали професійно самовизначитися. І в нашому сучасному суспільстві проблема професійного вибору є дуже актуальною і вимагає нових підходів для її вирішення, особливо серед молоді.

Професійна орієнтація в наші дні стає важливим фактором, що сприяє ефективному використанню трудових ресурсів. Крім того, вона покликана виконувати роль важливого засобу відтворення кваліфікованих працівників для держави. Професійна орієнтація також необхідна з соціально-економічної точки зору, тому що виступає засобом раціонального, дбайливого використання трудових ресурсів, тобто такого їхнього використання, що винаходить максимальний ефект і вимагає мінімальних витрат на підготовку й подальше професійне вдосконалювання.

Основою ефективного і якісного забезпечення організацій і підприємств кадрами необхідних професій і кваліфікації є профорієнтаційна робота серед учнів середніх загальноосвітніх шкіл, що вчаться, які в сучасних умовах відтворення робочої сили є основним джерелом поповнення трудових ресурсів у всіх сферах виробництва.

Демократизація та гуманізація загальної середньої освіти обумовлюють необхідність модернізації існуючих та пошуку нових підходів до педагогічного забезпечення процесу усвідомленого вибору молоддю людиною майбутньої професії. Аналізуючи психолого-педагогічні дослідження, можна констатувати необхідність розв'язання проблеми професійного самовизначення старшокласників якраз у контексті проблеми їх особистісного самовизначення [4, с. 5].

Соціальні зміни, що відбулися в українському суспільстві, а також новітні досягнення психолого-педагогічної науки потребують перегляду та переосмислення підходів до вирішення проблеми професійного самовизначення школярів, зокрема – пошуку форм та методів активізації цього процесу.

Основою професійного самовизначення є знання учня про світ професій, сформований образ «Я», вміння зіставляти знання про себе та про професійну діяльність тощо. Тому форми та методи профорієнтаційної роботи зі школярами повинні бути спрямованими в першу чергу на

самопізнання та розвиток вміння здійснювати аналіз інформації про професії. Особливої актуальності ця проблема набуває із впровадженням у загальноосвітній школі профільного навчання, оскільки вибір учнем профілю навчальної спеціалізації можна розглядати як вибір напряму майбутньої професійної діяльності.

Вибір професії та оволодіння нею починається із професійного самовизначення. На цьому етапі учні повинні вже цілком реально сформулювати для себе завдання вибору майбутньої сфери діяльності з обліком наявних психологічних та психофізіологічних ресурсів. У цей час в учнів формуються відносини до певних професій, здійснюється вибір навчальних предметів у співвідношенні до обраної професії.

Сучасними науковцями переконливо доведено необхідність активізації професійного самовизначення школярів на основі розвитку у старшокласників здатності до самопізнання та пізнання особливостей ринкового професійного середовища, адекватної самооцінки та оцінки сучасних вимог професій, узгодження власних потреб з вимогами обраної професії. Механізмами професійного самовизначення є самопізнання, самооцінка та самовдосконалення, котрі складають основу входження молодого людини у певне професійне середовище [2, с. 211].

Особливу актуальність підготовка до вибору профілю навчання набуває у 8–9-х класах, адже наприкінці 9-го класу учні вже мають визначитися із видом і рівнем продовження освіти після закінчення основної школи. Необхідність у такому виборі в цьому віці зумовлена і внутрішніми причинами: особистими потребами знайти гідне місце в суспільстві, набувши престижну професію.

У підлітковому та юнацькому віці людина відчуває величезні труднощі у визначенні своїх життєвих цілей і перспектив. Відомо, що у більшості підлітків ще не досить розвинені особисті якості, потрібні для вибору профілю; готовність до вибору і відповідальність за нього, наявність здібностей, знань, інтересів, об'єктивна самооцінка, самостійність, сила волі. До того ж, у дітей цього віку недостатньо знань для вибору профілю навчання і професійного самовизначення: про самого себе, про світ професій, про потреби регіону в певних професіях тощо. Крім того, у них занижена потреба у професійному самовизначенні, у необхідності заробляти на життя. Вони передовіряють вирішення цих питань батькам. Отже, в сьогоденній соціальній ситуації виникли суперечності між необхідністю первинного професійного самовизначення (вибір профілю навчання, вид і рівень продовження освіти), з одного боку, а з іншого – недостатнім розвитком особистісних якостей, відсутністю сформованих мотивів до вибору. Тож сьогодні завдання вчителів – допомогти кожному школяреві у самовизначенні на цьому етапі, в умінні здійснювати свідомий власний вибір, приймати самостійне відповідальне рішення [4, с. 7].

Учні розуміють, коли людина неправильно обирає професію без урахування здібностей, вимог до стану здоров'я, це призводить до нервово-психічного напруження, втрати працездатності, стану невдоволення собою та своєю працею. Розуміння цієї проблеми активізує мотиваційний фактор в підготовці до майбутньої трудової діяльності.

Ідея профільної старшої школи вже не викликає сумніву серед педагогів. Її реалізація передбачає попереднє самовизначення підлітка, здійснення відносно відповідального для нього кроку – вибору спрямування профілю власної навчальної діяльності. Концепцією профільного навчання в старшій школі закладено нові підходи до організації освіти в старшій школі. Освіта має функціонувати як профільна. Це створюватиме сприятливі умови для врахування індивідуальних особливостей, інтересів і потреб учнів, для формування у школярів орієнтації на той чи інший вид майбутньої професійної діяльності.

Профільне навчання – вид диференційованого навчання, який передбачає врахування освітніх потреб, нахилів, здібностей учнів; створення умов для навчання учнів 10–11 класів відповідно до їхнього професійного самовизначення, що забезпечується за рахунок змін у цілях, змісті, структурі та організації навчального процесу.

Система профорієнтації в профільній школі є підсистемою загальної системи трудової підготовки школярів, безперервної освіти й виховання, мета яких полягає у всебічному розвитку особистості, гармонійному розкритті її творчих сил і здібностей. Провідною метою шкільного педагога в цьому плані є підготовка учнів до свідомого вибору професії. На основі загальної стратегічної мети й основних завдань профорієнтації вчитель висуває перед собою й більш конкретні цілі: забезпечити оволодіння учнями певними знаннями, формування в них необхідних умінь, розкриття творчих можливостей і потреб зростаючої особистості тощо.

Завдання школи полягає в тому, щоб допомогти старшокласнику обрати саме ту професію, вимоги якої до працівника збігалися б з його особистісними якостями й можливостями. Одним із методів професійної орієнтації є педагогічна підтримка.

Головна мета педагогічної підтримки – розвиток самостійності школяра, поступове і цілеспрямоване просування до здатності управляти власним життям.

Відмінність педагогічної підтримки як особливої професійної діяльності від звичайної людської підтримки полягає в тому, що педагог при виникненні проблеми може її перетворити на освітню ситуацію, створюючи умови для розвитку здібностей учня.

Займаючи особливу педагогічну позицію, доросла людина може стати «умовою» для освіти школяра, допомагаючи перекоструювати проблему в низку завдань, зрозумілих й прийнятних для дитини.

Педагогічна підтримка самовизначення школярів – це сукупність науково-методичної і організаційно-педагогічної діяльності педагогічного колективу у взаємодії з соціальними партнерами школи з питань формування освітнього середовища, що сприятиме самовизначенню учнів. В даному випадку учень є не об'єктом педагогічної дії, а суб'єктом самопізнання, самовизначення, саморозвитку, що здійснюється в процесі навчання, при якому учень і вчитель є партнерами.

Педагогічна підтримка профільного і професійного самовизначення школярів включає цілий комплекс заходів, що здійснює педагогічний колектив, направлених на:

- закріплення навиків самостійної, творчої діяльності в певній сфері (знаннєво-дієвий блок);
- формування моральної, психологічної готовності до праці (мотиваційно-ціннісний блок);
- профільну і професійну орієнтацію (орієнтувальний блок).

Готовність школярів до профільного і професійного самовизначення формується поступово, тому педагогічна підтримка є безперервним процесом, основа якого закладається ще в початковій школі, але найбільш важливий етап припадає на 8–11 класи.

У 9 класі учні повинні адекватно визначити необхідність і можливість здобуття ними повної (середньої) загальної, початкової або середньої професійної освіти. Учень повинен зуміти правильно оцінити свої особисті характеристики (схильності, здатності, наявність професійно важливих якостей, рівень самооцінки тощо), економічну доцільність вибору (популярні професії на ринку праці, рівень зарплати, можливість працевлаштування тощо), сформулювати професійно обумовлені цілі здобуття освіти, а потім, з врахуванням можливостей професійного навчання, розробити індивідуальну освітню траєкторію, що сприятиме досягненню поставлених цілей і завдань [1, с. 67].

Професійне визначення особистості – процес формування ставлення особистості до себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності та самореалізації у ній, успішної адаптації до вимог ринку праці та за необхідності зміни професії. Професійне самовизначення є важливим і обов'язковим етапом цілісного розвитку особистості.

Професійне самовизначення – довготривалий, безперервний процес. Допомогти учневі в грамотному виборі майбутньої професії – основне завдання педагога профільної школи.

Перед педагогами стоять наступні завдання в основній школі:

- розвиток в учнів уміння життєвого цілеспрямування, спрямова – ності на профільне і професійне самовизначення як значиму частину життєвого самовизначення;
 - розвиток вміння самопізнання і самооцінки;
 - підтримка профільно виражених інтересів школярів;
-

- розширення знань про світ професій, про специфіку регіонального ринку праці, навчальні заклади регіону, створення в учня позитивних установок на види діяльності, що цікавлять їх.

У старшій школі:

- розвиток умінь діяльності рефлексії, самопізнання і самооцінки, допомога у формуванні позитивної адекватної самооцінки;
- підтримка активності учнів, направленої на розвиток своїх пізнавальних і професійних інтересів, визначення близьких і дальших тимчасових життєвих перспектив, створення індивідуальної освітньої траєкторії, що сприяє професійному самовизначенню, продовження роботи з розширення знань про світ праці і професій, шляхи і форми професійної підготовки у вибраній сфері діяльності, формуванню професійно значимих якостей.

Вибір професії для кожної молодої людини – це вибір свого місця в житті, подальшого шляху навчання і праці. Без перебільшення можна сказати, що для випускників загальноосвітньої національної школи - це завжди проблема номер один. Профільне навчання дає можливість учню познайомитися зі своєю майбутньою професією за рахунок предметів, до яких в них є здібності та які їм подобаються.

Профорієнтаційна робота повинна здійснюватися на всіх вікових етапах, але саме період ранньої юності є найбільш сензитивним для формування готовності учня до професійного самовизначення.

Профорієнтаційна робота повинна служити одній меті – активізувати учня, сформуванню у нього прагнення до самостійного вибору професії з урахуванням отриманих знань про себе, своїх здібностях і перспективах їх розвитку. В цьому йому повинні допомогти батьки, вчителі та шкільний психолог.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баріхашвілі І. І. Психологічні основи профорієнтації та професійного самовизначення : навчальний посібник / І. І. Баріхашвілі, М. П. Ворона, Г. В. Грищенко / за заг. ред. І. М. Старікова. – К. : «Видавничий дім «Професіонал», 2009. – 208 с.
2. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / А. Климов. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – 512 с.
3. Павлютенков Е. М. Формирование мотивов выбора профессии / Е. М. Павлютенков. – К., 2000. – 143 с.
4. Победінська Н. В. Професійне самовизначення учнів на уроках та в позаурочний час при вивченні предметів природничо-математичного циклу / Н. В. Победінська. – Віньківці, 2012. – 15 с.